

В. М. Нікольський (Донецьк)

Безробіття в Донбасі часів непу

Аналізуються проблеми, пов'язані з безробіттям у 20-ті роки в Донбасі, показано різноманітні форми боротьби з цим явищем.

Під час переходу до ринкової економіки проблема безробіття хвилює широкі кола громадськості. Дехто твердить, що воно має бути своєрідним стимулом розвитку виробництва. Інші вбачають в ньому відмову від роздмухуваних раніше офіційною ідеологією принципів загальної зайнятості населення. Висловлюються думки щодо необхідності активного втручання в процеси та явища, які можуть призвести до безробіття. Іноді лунають пропозиції про недоцільність втручання, проте, що все має бути природно обумовленим... То ж зрозуміло, що навіть суто практичний підхід до очікуваного безробіття потребує ретельного вивчення досвіду у цій справі, особливо 20-х років.

У ті часи такий наслідок непу, як масове безробіття, завчасно передбачався. Так, у резолюції другої Всеросійської тарифної конференції (21—26 вересня 1921 р.) зазначалося: «У зв'язку з новим курсом економічної політики, скороченням штатів підприємств та установ, переходом до ведення підприємств на засадах беззбитковості та господарського розрахунку коло зайнятих у державній промисловості робітників та службовців значно звужується»¹.

Безробіття як постійний супутник непу тривалий час майже не було предметом вивчення науковців. Особливо це стосується такого важливого промислового центру, як Донбас. Якщо й з'являлися якісь дослідження, то вони лише схематично давали «загальну картину» безробіття. Перша спроба висвітлення причин, розмірів та наслідків цього явища в регіоні була зроблена в двотомній «Історії робочих Донбасса». Проте цьому питанню присвячено в ній близько сорока рядків².

Спробуємо розглянути проблему безробіття в Донбасі у 20-ті роки. Спочатку дещо з галузі статистики.

У жовтні 1921 р. на обліку в відділах праці виконкомів Рад Донецької губернії було 1926 осіб, які не мали роботи³, у жовтні 1923 р. — 16 595⁴, через 2 роки — 22 293⁵. Тобто, за чотири роки кількості тих, хто лишився праці, збільшилася в 11,6 раза.

Дальша оцінка рівня безробіття (в зв'язку з ліквідацією губернії) можлива лише на рівні округів. З 1927 р. по 1929 р. по Сталінському округу загальна кількість незайнятих у виробництві зросла з 8 307 до 13 398⁶, а по Маріупольському округу — з 4 743 до 9 482⁷. Таким чином, за ці роки безробіття зросло, відповідно, в 1,6 і 2 рази.

При цьому через зміни в адміністративно-територіальному поділі площа українського Донбасу зменшилася приблизно на третину.

Отже, в 20-ті роки спостерігалася стійка тенденція швидкого зростання безробіття у Донбасі. Треба мати на увазі, що наведені дані досить приблизні (значно зменшені порівняно з дійсністю), бо, як свідчать документи, точно підрахувати всіх, кого можна було б назвати безробітним, вважалося в ті часи неможливим. По-перше, це пов'язане з тим, що далеко не кожний з незайнятих реєструвався як безробітний, а шукав застосування своїм рукам на селі. По-друге, оскільки значна

¹ Хозяйство Донбасса.— 1921.— № 6—7.— С. 66.

² История рабочих Донбасса.— В 2-х т.— Л., 1981.— Т. 1.— С. 205—206.

³ Див.: Хозяйство Донбасса.— 1921.— № 10—11.— С. 30.

⁴ Донец. профессионалист.— 1924.— № 3.— С. 6.

⁵ Див.: Там же.— 1925.— № 4.— С. 15.

⁶ Держ. арх. Донецької обл., ф. р—837, оп. 3, спр. 18, арк. 35 (далі — ДАДО).

⁷ Там же, ф. р.—1202, оп. 1, спр. 338, арк. 7.

частинна працівників шахт та будов у Донбасі була «сезонниками», вони при звільненні з роботи часто поверталися додому в російські та українські губернії⁸.

Так, журнал «Хозяйство Донбасса» підрахував, що загальна кількість безробітних по губернії в 1921 р. становила приблизно 5000 чол., а було зареєстровано — 1926⁹. В збірнику документів «Полгода социального страхования в Донбассе...» було зроблено наголос на тому, що в квітні 1925 р. на обліку в губернії було 11 335 осіб, які не мали роботи, а фактично ця цифра становила близько 50 000¹⁰. Крім того, треба мати на увазі, що сама реєстрація безробітних вимагала значної кількості певних документів, яких багато з людей не мали (про що свідчать архівні матеріали)¹¹.

Серйозною помилкою було б розглядати безробіття взагалі, орієнтуючись лише на зміни в часі, без урахування конкретних місцевих умов. Досить часто певні місцеві особливості (недоліки керівників, природні умови тощо) впливали на рівень безробіття на підприємствах.

В липні 1922 р. в Алмазно-Мар'ївському районі Донбасу було незайнятих у виробництві 127 чоловік та 306 жінок, у Варваро-Голубівському кушці, відповідно, 41 і 95, а в Криворізькому — 3 і 70. Незначна кількість безробітних зафіксована на той час в Алмазнянському, Золототоківському і Баронському районах. Такий же стан справ з проблемою незайнятості населення характерний й для Юзівського та Центрального районів, де кількість безробітних чоловіків на рудниках була від 0 до 160¹².

Важливим є питання про верстви населення, що потрапляли до лав безробітних. Незалежно від етапів непу, найбільш стійкими категоріями серед останніх були некваліфіковані робітники (вантажники, чорнороби) та радянські працівники. Щодо другої категорії, то це працівники різних установ, яких скорочували у зв'язку з переходом до грошово-товарних відносин та госпрозрахунку. Кількість некваліфікованих безробітних становила щорічно від 15 до 45% всього загалу цієї категорії населення, а радянських службовців — від 10 до 17%¹³.

Причини безробіття в цілому можна об'єднати в дві групи. Насамперед, це ті, що були обумовлені безпосередньо змістом непу: конкуренція підприємств, яка призводила до закриття тих, що збанкрутували, необхідність постійно шукати шляхи скорочення витрат за рахунок штатів працівників тощо.

До другої групи причин відносяться так звані «суб'єктивні» — наслідки різних кампаній по раціоналізації виробництва, що проводилися у масштабах всієї промисловості чи окремих її галузей (концентрація вугільної промисловості в 1923 р., викликана так званими «ножицями цін», пошуки найбільш економних схем керівництва — перехід від главків до трестів, зміна функцій трестів, курс від політики «вугілля за будь-яку ціну» до господарського розрахунку тощо).

В межах цих головних причин мали місце окремі випадки звільнення робітників, наприклад, внаслідок репресивних заходів після страйків шахтарів¹⁴. Можна також виділити й причини, пов'язані з самовільним залишенням роботи так званими «літунами», з масовим напливом безробітних з інших місцевостей країни.

В цілому спостерігається досить широкий спектр різноманітних причин безробіття, оскільки в різних місцевостях склалися й різні обставини в економічному житті.

⁸ Хозяйство Донбасса. — 1921. — № 10—11. — С. 29—30.

⁹ Див.: Там же. — С. 80.

¹⁰ Полгода социального страхования в Донбассе (с 1/X — 24 г. по 1/IV — 25 г.) и Отчет Донецк. губсоцстраха. — Артемовск, 1925. — С. 30.

¹¹ ДАДО, ф. р.—2607.

¹² Там же, оп. 1, спр. 587, арк. 1—5.

¹³ Там же, ф. р.—2607. Підрах. авт.

¹⁴ Там же, оп. 1, спр. 952, арк. 153.

Поступово формувалася державна структура установ, які мали відношення до проблеми безробіття. В 1921 р. лише відділи праці виконкомів Рад (округових та губернської) проводили облік тих, хто не мав роботи. На цьому здебільшого їх функції у цьому питанні й обмежувалися. Інформація, яку вони подавали до преси, мала суто статистичний характер. Так, у статті «К вопросу о безработице в Донбассе»¹⁵ йшлося про загальну картину цього явища, кількість осіб, які не були зайняті, поділ їх на категорії, співвідношення професій цих осіб. Такого ж типу були газетні публікації з цієї проблеми. Архівні дані з цієї тематики ідентичні.

31 січня 1922 р. Донгубвиконком видав наказ «Про соціальне страхування робітників та службовців у всіх випадках утрати ними тимчасової чи постійної працездатності, у випадках безробіття, а також у випадках смерті». З другого лютого, згідно з цим наказом, мала бути створена система соціального страхування. Фактично ж до травня 1922 р. щодо цього проводилася лише організаційна робота.

Водночас було розпочате створення бірж праці. Ці установи спочатку займалися винятково реєстрацією безробітних, яким видавалися відповідні документи. Поступово вони почали займатися працевлаштуванням. Для цього при них створювалися так звані кореспондентські пункти.

Штати бірж праці складалися, як правило, з одного — двох відповідальних працівників (завідуючий та заступник) та кількох технічних (завідуючі агітаційними базами, корпунктами, реєстратори тощо).

Деякі біржі праці мали у своїй структурі секції, які займалися проблемами галузевого безробіття (серед гірників, будівельників, металістів, хіміків). Біржа праці Маріупольського округу, наприклад, налічувала у своєму штаті 9 чол.¹⁶ Вона мала чотири корпункти, розташовані в морському порту і на заводах. Таким чином, посередницька робота зосереджувалася у промислових центрах. Сільський же ринок праці залишався поза увагою цих установ¹⁷.

При корпунктах було створено так званий інститут посередкорів. Саме вони безпосередньо займалися працевлаштуванням безробітних.

Діяли біржі згідно із затвердженими відділами праці планами. Вони містили питання проведення місячників боротьби з безробіттям, організацію різного роду допомоги, медичних оглядів та культурно-освітньої роботи.

Виявлення попиту на робочу силу проводилося шляхом безпосереднього зв'язку бірж з підприємствами та установами. Державні підприємства здебільшого знаходили робочу силу за допомогою посередницьких органів. Гіршою була справа з приватними підприємствами та радянськими установами. Приватні наймачі ухилялися від контактів з біржами праці, набирали працівників без їх участі, а якщо зверталися, то винятково з особистими вимогами. Таким же було ставлення до бірж різних установ. Власники приватних підприємств ухилялися від послуг бірж праці, щоб не мати справ з профспілками, вербуючи прибулих з сільських місцевостей за значно нижчу платню.

При біржах праці створювалися на громадських засадах комітети боротьби з безробіттям (комборбези) або біржові комітети (з такими ж функціями). До складу цих органів входили представники всіх закладів, установ та організацій, що мали відношення до питань безробіття. Так, до складу Донецької губернської біржі праці входили представники Наркомату праці УСРР, губсоцстраху, губвідділів галузевих профспілок, жіночого відділу, губпрофради, губвиконко-

¹⁵ Хозяйство Донбасса. — 1921. — № 10—11. — С. 29—30.

¹⁶ ДАДО, ф. р.—1277, оп. 1, спр. 453, арк. 192.

¹⁷ Там же, арк. 195.

му, відділу комунального господарства, спілки споживчої кооперації, тресту «Донвугілля»¹⁸.

Ці органи координували зусилля по боротьбі з безробіттям, регулярно заєлюховували звіти про результати конкретних напрямів діяльності.

Серед функцій бірж праці була систематична «чистка» картотек (перереєстрація) з метою вилучення з них тих, хто вже не мав підстав вважатися безробітним.

5 листопада 1923 р. Донецький губвиконком прийняв постанову «Про чистку бірж праці в Донбасі», згідно з якою з метою звільнення бірж від «баласту» безробітних було поділено на три групи. До першої ввійшли кваліфіковані робітники, працівники розумової праці з великим досвідом та спеціальною освітою; демобілізовані червоноармійці. До цієї групи також було віднесено підлітків, що раніше вже працювали, дітей робітників, самотніх жінок з малолітніми дітьми. Друга група включала осіб без стажу, підлітків з неробітничих сімей, тих, хто був зареєстрованим на біржах праці, й тих, хто бажав поміняти місце роботи або не став ще до праці по направленню бірж. Третя група об'єднувала всіх інших¹⁹.

Згідно з належністю до тієї чи іншої групи безробітні мали або не мали відповідні пільги під час вирішення питання про їх працевлаштування.

Проблема надання грошової допомоги безробітним вперше була розглянута на другій Всеросійській тарифній конференції, яка, зокрема, запропонувала: «Розмір допомоги безробітним у залежності від їх кваліфікації мав бути визначеним від $\frac{1}{2}$ до мінімального заробітку даної місцевості»²⁰. В резолюції конференції було також зазначено: «1) Правом на державне соціальне забезпечення при безробітті повинні користуватися при умові реєстрації у відділі праці та відсутності інших засобів до існування: а) кваліфіковані робітники й службовці державних підприємств, звільнені в зв'язку з скороченням штатів та закриттям підприємства; б) некваліфіковані робітники та службовці, що пропрацювали в установах і підприємствах не менше двох років; в) усі робітники та службовці, що були прикріплені до тимчасово закритих підприємств»²¹.

26 вересня 1922 р. Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову «Про заходи щодо подання допомоги безробітним», в якій, зокрема, йшлося про таке: «1) Надати безробітним, які користуються у встановленому порядку правом на одержання допомоги по соціальному страхуванню по безробіттю, нижчеперелічені пільги: а) встановити для безробітних максимальні межі квартирної плати у розмірі 50% норм, визначених відповідною постановою для робітників та службовців; б) дати право безробітним користуватися безкоштовно комунальними послугами в порядку та за нормами, встановленими НКВС за погодженням з Комітетом по боротьбі з безробіттям...»²².

До червня 1923 р. по всій губернії було організовано безкоштовне харчування безробітних. З липня того ж року їм почали виплачувати грошову допомогу, а харчування було припинено²³.

Фактичний розмір матеріальної допомоги безробітним становив в 1926/27 рр.: для першої категорії таких осіб — 10 крб. на місяць, другої — 7 крб. 50 коп., третьої — 5 крб. На утриманців сплачувалось лише 2 крб. Такі суми було визначено для зони Донбасу²⁴.

¹⁸ Там же, ф. р.—2607, оп. 1, спр. 796, арк. 2.

¹⁹ Там же, спр. 1216, арк. 98.

²⁰ Хозяйство Донбасса.— 1921.— № 6—7.— С. 66.

²¹ Там же.

²² Там же.

²³ ДАДО, ф. р.—2607, оп. 1, спр. 796, арк. 2.

²⁴ Там же, ф. р.—1, оп. 1, спр. 471, арк. 64.

Про матеріальний стан тих чи інших категорій робітників можна дізнатися за статистичними даними. В 1926/27 рр. середньомісячна заробітна плата по Сталінському округу становила: 54,7 крб. (цементники), 62,3 крб. (працівники вугільної промисловості), 92,3 крб. (поліграфісти). В цілому по галузях вона становила 65,6 крб., а зарплата службовців — 143,8 крб. на місяць²⁵.

Отже, за нашими підрахунками, перша категорія безробітних одержувала лише 15% від середньої зарплати працюючих, а третя — лише 7,5%. Службовці, відповідно, — 7 та 3,5%.

Статистика повідомляє, що на їжу, згідно з нормами споживання, гірники витрачали щомісяця 15,6 крб. на одну особу²⁶. На ці гроші працюючий міг купити близько 24 кг хліба, 26 кг овочів, 2 кг фруктів, 8 кг м'яса, 1 кг риби, 4 кг масла та молочних продуктів²⁷.

Якщо припустити, що безробітний гірник, який належав до першої категорії, витрачав всю грошову допомогу на харчування, то він міг купити за місяць такі продукти: хліба та круп — 16,3 кг, овочів — 17,8 кг, фруктів — 1,4 кг, м'ясних виробів та сала — 5,6 кг, риби — 600 г, солодощів — 2,6 кг²⁸.

Але треба мати на увазі, що в середньому, за тими ж підрахунками, працюючий гірник щомісяця витрачав на одяг та взуття 5,6 крб. Якщо ж додати ще його витрати на паливо, спиртні напої, предмети гігієни тощо, то ця сума зростає до 7,3 крб.²⁹ Безробітні ж коштів на ці витрати не мали. Їхні витрати на житло та комунальні послуги були мінімальними.

З часом розміри грошової допомоги безробітним в цілому дещо збільшувалися. Так, у 1928 р. по Маріупольському округу вона щомісяця становила 11,9 крб., а в 1929 р. — 13,51 крб.³⁰ Однак відомо, що рівень цін у той час також збільшувався. То ж відносна частка державної допомоги до заробітної плати була стабільною.

Ті з безробітних, які не одержували допомоги у страховій касі, якщо вони були членами профспілок, одержували спілчанську допомогу, яка в середньому була такою ж, як і державна.

Умови позбавлення допомоги були вперше вироблені у 1921 р. Так, «безробітні, які залишили роботу самовільно, відмовляються від запропонованої роботи, ведуть сільське господарство, зайняті торгівлею, маючи майно, що приносить прибуток», позбавлялися права на отримання допомоги³¹.

Чільне місце у справі організації допомоги тим, хто не мав роботи, займали так звані «колективи». Комплектування їх проводилося біржами залежно від пропозицій на ринку праці. Більшість з них існували протягом 1—2-х років. Починалися вони зі створення сезонних артілей безробітних на час польових робіт. Пізніше почали формуватися артілі будівельників. З грудня 1923 р. в Донбасі діяли артілі чорноробів та вантажників, які налічували близько 1000 чол.³²

В червні 1925 р. в Донецькій губернії працював 41 колектив безробітних, до складу яких входило 1617 чол. Поділ їх по округах був таким: Артемівський — 19 (836 чол.), Луганський — 11 (505 чол.), Сталінський — 5 (214 чол.), Маріупольський — 6 (62 чол.)³³.

Документи дають змогу докладно розглянути діяльність об'єднань безробітних одного з округів — Сталінського. В 1926 р. там вже було 7 виробничих та 1 трудовий колектив. Шість з них були розташовані в

²⁵ Див.: Статистич. справочник Сталинского округа. — Сталин, 1928. — С. 95.

²⁶ Див.: Там же. — С. 103.

²⁷ Див.: Там же. — С. 98—103.

²⁸ Див.: Там же.

²⁹ Див.: Там же. — С. 104—106.

³⁰ Див.: ДАДО, ф. р—1202, оп. 1, спр. 338, арк. 7.

³¹ Хозяйство Донбасса. — 1921. — № 6—7. — С. 66.

³² Див.: ДАДО, ф. р—2607, оп. 1, спр. 796, арк. 2.

³³ Див.: Там же, ф. П—1, оп. 1, спр. 2333, арк. 20—22.

Сталіно, два — в Макіївці. За галузями виробництва вони поділялися таким чином: шевських — 2, швацьких — 2, капелюшних — 1, жерстянкових — 1, перукарських — 1, палітурних — 1. Цей перелік показує, що вони об'єднували тих безробітних, що вже мали відповідну професію. У 1926 р. в колективах Сталінського округу було загалом 323 безробітних (від 11 до 106). Серед них — 177 чоловіків, 52 жінки, 94 підлітки³⁴.

При окружному комітеті боротьби з безробіттям було створено правління об'єднання колективів безробітних, до складу якого входили голова, два технічних працівники та (за сумісництвом) бухгалтер і діловод.

Очолював кожний колектив завідуючий, який мав заступника-«спеца». Обидва не мали бути особами без роботи, а запрошувалися персонально й працювали на основі індивідуальних договорів.

При формуванні того чи іншого колективу окркомборбез перераховував для нього певну суму грошей. Із зароблених коштів колективи 65% перераховували у фонд комборбезу, 10% — у фонд об'єднання. Середній місячний заробіток членів колективів становив 55—65 крб., що приблизно дорівнювало середній зарплаті працюючих.

Вироблений товар на 80—90% реалізовувався через державні установи. Самостійними в питаннях збуту своєї продукції були лише шевці. Ціни, за якими реалізовувалися вироби колективів, як правило, були нижчі від ринкових. Багато проблем виникало з постачанням сировини, оскільки значна її частина за високу ціну поступала від приватників.

Однак місцеві органи не завжди доброзичливо ставилися до об'єднань безробітних. Так, у Луганську комунгосп вимагав від них орендну плату за приміщення, вищу, ніж за кустарів, заперечував проти здачі їм приміщень в центрі міста. В Сталіно за невелике приміщення з колективів брали по 300—400 крб. щомісяця. Кооперація та госпоргани з недовірою ставилися до колективів безробітних, віддаючи перевагу приватникам та кустарям як більш надійним партнерам³⁵. Ймовірно, що таке ставлення було зумовлене нестабільністю складу об'єднань незайнятих постійно осіб.

З роботою останніх були пов'язані різного роду порушення, зокрема такі, як нечітка звітність, розтрата, крадіжки та безгосподарність. Про це свідчать численні результати перевірок, що їх проводили профспілкові органи, представники робітничо-селянської інспекції³⁶.

В цілому ж колективи безробітних не справляли відчутного впливу на поліпшення стану справ, бо вони були малочисельними і допомагали лише тим особам, які мали певну спеціальність.

Серед форм підтримки незайнятих у виробництві використовувалася така, як громадські роботи. Біржі праці за домовленістю з комунгоспами збирали безробітних на прибирання вулиць, вантажні роботи тощо. В грудні 1923 р. комітет губерньської біржі праці констатував, що в цілому по губернії в цих роботах брали участь від 2 до 17% безробітних. Однак незначний процент тих, кого притягали до громадських робіт, та великі витрати коштів на них примусили відмовитися від їх проведення у 1924 р.³⁷

У 1926 р. у Маріупольському окрузі біржа праці відновила проведення громадських робіт, уклавши договір на 6037 крб. на квартал. При цьому в основу розрахунків була покладена сума 1,25 крб. на 1 людину-день.

³⁴ Там же, ф. р.—279, оп. 1, спр. 44, арк. 57.

³⁵ Див.: Там же, ф. П—1, оп. 1, спр. 2333, арк. 22.

³⁶ Там же, ф. р.—1277, оп. 1, спр. 453, арк. 197.

³⁷ Там же, спр. 796, арк. 2.

Залучено було до цих робіт 75 безробітних, з яких половина — жінки. За квартал вони відпрацювали 2 809 людино-днів³⁸.

В тому ж році комісія Наркомату праці УСРР, обстеживши стан безробіття у Донбасі, констатувала, що через відсутність необхідних матеріалів, незважаючи на те, що було виділено 225 тис. крб., громадські роботи практично не виконувалися³⁹.

Для того, щоб якимось чином допомогти підліткам-безробітним, було організовано школи ФЗУ та запроваджено спеціальне бронювання робочих місць на підприємствах. Процент такої броні у 1925 р. по вугільній промисловості становив 4,2%, а по металообробній — 4,6%. Робилися спроби проводити роботу й з батрацькою безробітною молоддю, але вони не мали успіху⁴⁰.

Комітети боротьби з безробіттям створювали нічліжки для бездомних. Спочатку вони були в кожному окрузі. Але у різний час і в різних місцевостях та містах ці притулки для безробітних існували не завжди.

На жаль, справа боротьби з безробіттям весь час нагтовхувалася на протидію суто бюрократичного характеру. Різні установи постійно чинили тиск на біржі праці. В березні 1929 р. Сталінська окружна робітничо-селянська інспекція констатувала: «Відмітити як ненормальне явище привласнення функцій бірж праці з боку профорганізацій, партійних та ін., а також окремих керівників радянських та громадських установ, що виявляється у направленні безробітних по офіційних та неофіційних записках на біржі праці про постановку на облік та направлення на роботу, що дезорганізує роботу бірж, розвиває протекціонізм. Наприклад, приходять на біржі праці записки про позачергове посилання на роботу та взяття на облік від прокуратури, окружному, ДПУ, окрміліції, істпарту, відділу праці, ОРПС, бюро скарг, ЛКСМУ, окрпомдіт, міськради, страхкаси тощо»⁴¹.

Крім протекціонізму, в діяльності бірж праці мали місце й інші недоліки. Зокрема, по Сталінській біржі часто грошову допомогу отримували домовласники, візники та інші особи, які мали доходи від свого майна чи праці. Було чимало випадків, коли безробітні, від'їжджаючи додому, залишали свої документи знайомим і ті одержували кілька грошових допомог. На Макіївській біржі хлібні картки було видано на 4000 чол. при загальній чисельності безробітних 3000⁴².

Непоследовною була діяльність професійних спілок у цій справі. Офіційні профспілкові документи щодо безробіття мали не попереджувальний характер, а лише констатуючий. Достовірна інформація про стан незайнятості ними здебільшого не використовувалася для оперативного реагування на зміну обставин. Можна назвати дві причини такого стану — низький фаховий рівень профпрацівників та бюрократизм, що в той час вже почав відчутно проявлятися. Про це свідчать різноманітні «узгоджування питань» по ієрархічній «вертикальній» структурі профспілок — від місцевих органів до губернських рад та вище. В архівних справах про це збереглося дуже багато документів.

Виходячи з викладеного нами матеріалу, можна зробити ряд висновків. По-перше, документальні матеріали свідчать, що у 20-ті роки розвивався процес розробки різноманітних підходів до розв'язання питання безробіття. Пошуки давали як певні позитивні наслідки, так й призводили до виявлення нових, суто специфічних проблем. По-друге, протягом всього досліджуваного періоду спостерігалася відсутність чіткої координації боротьби з безробіттям між різними органами

³⁸ Там же, ф. П—1, оп. 1, спр. 2333, арк. 20.

³⁹ Там же.

⁴⁰ Див.: Донецкий профессионалист.— 1925.— № 8—9.— С. 13.

⁴¹ ДАДО, ф. р—2, оп. 1, спр. 471, арк. 34.

⁴² Там же, ф. р—2607, оп. 1, спр. 952, арк. 36.

й установами вертикальних і горизонтальних структур. Таке неузгодження призводило до марнотратства зусиль та коштів, що спрямовувалися на боротьбу з безробіттям. Немало форм та заходів у боротьбі з цим явищем у Донбасі мали формальний вигляд і не давали очікуваних результатів. По-третє, дещо з минулого досвіду, на наш погляд, може бути використане у наш складний час переходу до ринкових відносин.

Одержано 25.12.90.

Анализируются проблемы, связанные с безработицей в 20-е годы в Донбассе, показаны различные формы борьбы с этим явлением.

В. В. Крутіков (Кіровоград)

Соціальна структура міської буржуазії України напередодні революції 1905—1907 рр.

На основі аналізу різноманітних джерел, частина яких вперше вводиться до наукового обігу, досліджується соціальна структура великої і середньої міської буржуазії промислово розвинутих регіонів України напередодні революції 1905—1907 рр. Характеризується соціально-політичне обличчя торговельно-промислової буржуазії на початку ХХ ст.

Епоха демократизації і гласності відкрила широкі можливості для ліквідації багатьох «білих плям» в історичній науці. Однією з них є соціальна структура буржуазії України, яка на початку ХХ ст. перетворилася у дуже впливовий в громадсько-політичному відношенні клас суспільства.

Історія української буржуазії як в епоху домонополістичного капіталізму, так і в період імперіалізму практично ще не вивчена, про що свідчить відсутність монографічних досліджень, а також порівняно невелика кількість статей, присвячених названій проблемі. Це відставання пояснюється впливом традиційних ідеологічних та наукових стереотипів, а також відсутністю апробованих методик опрацювання зібраних матеріалів тощо. Писати про це особливо прикро на фоні значних успіхів у висвітленні історії буржуазії Московського промислового району та Сибіру.

Тим часом дослідження названої проблеми має велике наукове значення, оскільки дає можливість з'ясувати розстановку класових сил і особливості боротьби між ними на Україні в пореформений період. Воно також сприятиме глибокому і об'єктивному висвітленню ходу буржуазно-демократичної революції, однією з найважливіших особливостей якої була наявність трьох політичних таборів. Істориками докладно вивчена діяльність демократичного табору і водночас практично обійдено увагою історію опозиційного, ліберально-буржуазного й урядового таборів, що значно збіднює одну з важливих сторінок вітчизняної історії.

В даному повідомленні здійснено спробу аналізу соціальної структури великої і середньої міської буржуазії України напередодні революції 1905—1907 рр. Основним джерелом для підрахунків чисельності і співвідношення між двома її соціальними групами послужило спеціальне видання міністерства фінансів, яке було підготовлене у зв'язку з роботою над законопроектом про запровадження державного